

5. Черкасова Л.П. Обращение в структуре поэтического текста / Л.П. Черкасова // Язык русской поэзии XX века (сборник научных трудов) / Отв. Ред. В.П. Григорьев. – М., 1988. – С. 119-127.
6. Виноградов В.В. О поэзии Анны Ахматовой (Стилистические наброски) // В.В. Виноградов. Избранные труды. Поэтика русской литературы. – М.: «Наука», 1976. – С. 369-451.
7. Тарасов Л.Ф. Поэтическая речь. (Типологический аспект) / Леонид Феоктистович Тарасов. – Харьков: Вища школа, Изд-во при Харьк. ун-те, 1976. – 140 с.

УДК 811.161.2

Дубенко О.Ю.
(Україна, Київ)

КОНЦЕПТИ «МАСКУЛІННІСТЬ» І «ФЕМІНІННІСТЬ» У ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ КАРТИНАХ СВІТУ АНГЛІЙСЬКОЇ ТА УКРАЇН- СЬКОЇ МОВ

У статті розглянуто концепти «МАСКУЛІННІСТЬ» і «ФЕМІНІННІСТЬ» як мовну об'єктивацію санкціонованих суспільством гендерних стереотипів. Виділено ідіоетнічні особливості уявлень про представників чоловічої і жіночої статі в англійській та українській лінгвокультурах за характеристиками домінування, активності, рішучості та самодостатності.

Ключові слова: *концепт, гендерний стереотип, маскулінність, фемінінність.*

В статье рассмотрены концепты «МАСКУЛИННОСТЬ» и «ФЕМИНИННОСТЬ» как языковая объективация санкционированных обществом гендерных стереотипов. Выделены идиоэтнические особенности представлений о представителях мужского и женского пола в английской и украинской лингвокультурах по критериям доминирования, активности, решительности и самодостаточности.

Ключевые слова: *концепт, гендерный стереотип, маскулинность, фемининность.*

The article deals with the concepts “MASCULINITY” and “FEMININITY” as a language objectivization of certain society-sanctioned gender stereotypes. It singles out idioethnic peculiarities of conceptions about the representatives of masculine and feminine gender in English and Ukrainian linguocultures according to the characteristics of dominance, activity, decisiveness and self-sufficiency.

Key words: *concept, gender stereotype, masculinity, femininity.*

Порушена у статті проблема видається актуальною для когнітивної та гендерної лінгвістики з огляду на досить активну зацікавленість, яку виявляють сучасні дослідники як до специфіки «наповнення» концептів «МАСКУЛІННІСТЬ» і «ФЕМІНІННІСТЬ» в різних лінгвокультурах (див. дисертації О.С. Бондаренко (2005), А.Л. Кисельової (2007),

© Дубенко О.Ю., 2012

О.В. Ткачик (2008), М.О. Яценко (2008), Т.В. Братусь (2009)). При цьому слід зазначити, що статус особливо перспективного мовного матеріалу при вивченні концептів має фразеологія мови як та ділянка, в якій подано у сконцентрованому вигляді найбільш значущі риси народної свідомості.

Наявність різних менталітетних настанов англо-американського та українського мовних колективів щодо місця і ролі чоловіків та жінок у житті суспільства призводить до відмінного трактування концептів МАСКУЛІННІСТЬ і ФЕМІНІННІСТЬ у фразеологічних картинах світу англійської та української мов. Найбільш показові розбіжності спостерігаються у двох порівнюваних лінгвокультурах за критеріями «домінування – покора», «сила, активність, рішучість – слабкість, пасивність, чуттєвість», «самодостатність – залежність», «здатність узяти під опіку – прагнення бути узятим під опіку».

1. Домінування – покора

Згідно до англійських історико-культурних канонів право на домінування є беззаперечною прерогативою чоловічої статі, що в афористичний спосіб було підсумовано Вільямом Блейком у максимі: *Let man wear the lion, woman the fleece of the sheep*. За вмінням чоловіка підкорити своїй волі жінку оцінюється його перспективність як громадського діяча, керівника країни: *The man who can govern a woman can govern a nation*. Про схвалюване суспільством вміння чоловіка приборкати норовливу дружину (з алюзією на комедію В.Шекспіра «The Taming of the Shrew») нагадує паремія *Every man can tame a shrew but he that has her*, (також: *They all know what to do with a bad wife but he who's got one*). Нарешті статус господаря закладено історично в самій семантиці слова англійського слова husband «чоловік», яке має ще одне, застаріле значення: «управитель, економ / good / bad husband вмілий / невмілий управитель».

З огляду на споконвічну лідерську позицію представників чоловічої статі як у сімейних, так і у громадських стосунках, жіночий вплив на чоловіка визнається прийнятним лише якщо він здійснюється через слухняність і покору: *A man doesn't want a woman smarter than he is; A wise woman never outsmarts her husband; The woman who obeys her husband rules him / An obedient wife commands her husband. / A virtuous woman commands her husband by obeying him*. У цьому контексті паремії, в яких наголошується на значному жіночому впливі, звучать лише як данина пошани жінці, яку наділено здатністю дарувати життя і до думки якої завжди будуть прислухатися: *The hand that rocks the cradle rules the world; While there's a world, it's a woman that will govern; Women will have the last word*.

На противагу таким чітким приписам щодо лідерства в царині чоловічо-жіночих стосунків, які надає англо-американський паремійний фонд, відповідна сфера відносин в українських прислів'ях та приказках позбавлена суворої регламентації, хоча і виявляє певні культурно-історичні інтерпретаційні тенденції. Так, якщо корпус проаналізованих українських паремій, з одного боку, містить констатацію непрямого, але досить потужного жіночого впливу на чоловіків, яка має паралелі й в англо-американському лінгвокультурному просторі (*Чоловік голова, жінка шия: куди захоче, туди й поверне; Чоловік рядить світом, а жінка – чоловіком; The husband is the head of the house, but the wife is the neck – and the neck moves the head; The grey mare is the better horse*), то, з другого боку, він надає свідчення про наявність лакунарної для традиційної англо-американської лінгвокультури інформеми про безпосереднє жіноче домінування: *Іван носить плахту, а Настя булаву; Не одна жінка мужа змуровала; Біла жінка чоловіка, та ще й пішла*

позивати; Була жінка чоловіка, пішла позивати: присудили чоловіку ще жінку прохати.

2. Сила, активність, рішучість – слабкість, пасивність, чуттєвість.

В англійській культурі чоловіки однозначно позиціонуються як сильні тілом і тверді духом на відміну від слабких фізично і часто мінливих, малодушних жінок. Інформема «жінка є слабким створінням» міститься і у поширених в англійській мові перифрастичних виразах *weaker sex*, *weaker vessel* «слабка стать», і у пареміях на кшталт *Women are strong when they arm themselves with their weaknesses*, і в укорінених в англомовному просторі афористичних цитатах: *Frailty, thy name is woman (W. Shakespeare)*. Властива жіноцтву слабкість духу знайшла відображення також в ідіоматичних виразах *to play the woman* рюмсати, проявляти боягузтво, вести себе як не личить чоловікові, бути бабою; *old woman* справжня баба (про чоловіка).

На протигагу такому широкому представленню в англомовній культурі інформема «жінка це слабе створіння» є лакунарною в українському лінгвокультурному просторі. Навіть іноді вживаний у мовленні перифрастичний вираз «слабка стать» по суті можна вважати майже не санкціонованим з погляду лінгвокультурного канону, оскільки англійська опозиція «stronger sex – weaker sex» має дещо інші відповідники у своїй «фемінній» частині: «сильна стать – тендітна, ніжна, прекрасна стать» [1: 442, 518].

Притаманне англійській культурній традиції позиціонування представника чоловічої статі як сильної особистості передбачає наявність широкого кола супутніх рис, що мають бути властивими чоловікові, з яких і формується сила чоловічого характеру. Це, насамперед, амбітність як прагнення до самоствердження, досягнення все нових висот у суспільному житті (*A man without ambition is like a woman without looks*), ініціативність, здатність до активних дій та ризику (*Bashfulness is a great hindrance to a man*). Вміння діяти і брати на себе відповідальність, рішучість чоловіків споконвічно протиставляється в англо-американській культурі жіночій нездатності бути людиною справи: *Deeds are masculine; words are feminine; For men must work, and women must weep*. Жінка залишається в англомовній лінгвокультурі створінням пасивним, навіть не зважаючи на свою неабияку житейську обізнаність (*A woman knows a bit more than Satan*), і єдиною сферою, де вона проявляє свою силу є балаканина (*A woman fights with her tongue; A woman's strength is in her tongue*; пор. також. укр. @ *Жіноча сила в язичі; Жіночий язик гостріший від меча; Жіночий язик – це її меч, який ніколи не ржавіє*). Натомість українська паремійна традиція вказує на пробивні якості жінки, її активність і здатність до рішучих дій: *Жінка і кам'яну гору пересіче; Де чорт нічого не втне, туди бабу пошле; Де чорт не зможе, там баба pomoже; Де й чорт не зможе, туди жінку пошли; Бабу й чорт не змудрує*.

3. Самодостатність – залежність.

Стереотипи, що склалися в англо-американському культурному просторі у відношенні шлюбних стосунків, санкціонують самодостатність представників чоловічої статі, не пріоритетність одруження для чоловіка. У цьому зв'язку варто згадати широковідомий вислів, який був введений в англійську мову видатним філософом епохи Ренесансу Френсисом Беконом: *hostages to fortune* «дружина і діти», відповідно: *to give hostages to fortune* «вручати свою долю провидінню», тобто зв'язувати себе обов'язками, що перешкоджають вільному життю, вводити себе у такий стан, коли, як мовиться, людина сама собі не належить. В американському мовленнєвому вжитку беконівська максима *He that hath wife and children hath given hostages to fortune* набула статусу прислів'я, синоніміч-

ного широко відомим англійським пареміям «*Wedlock is a padlock*» та «*He travels the fastest who travels alone*» (Подружні пута зв'язують руки й ноги. Шлюб позбавляє людину свободи). Відсутність однозначно негативного ставлення до чоловічої безшлюбності спостерігається і в іншому відомому творі Ф.Бекона «Про достоїнство і примноження наук», в якому він наводить по п'ять аргументів на користь і проти одруження (див. тези «За» та «проти» того, щоб мати дружину і дітей» [2: 357-358]).

Загалом тема соціальної та емоційної незалежності чоловіка в англо-американській культурі, необов'язковості одруження для представників чоловічої статі представлена у досить численних паремійних висловленнях (*Honest men marry soon, wise men not at all; Marry late or never; Always to court and never to wed is the happiest life that ever was led; Whoever is tired of a happy day, let him take a wife; When going to sea, pray once; when going to war, pray twice; when going to be married, pray thrice; When a man takes a wife, he ceases to dread hell*). В англійській лінгвокультурі можна знайти нагадування і про те, що одруження стає на заваді не лише у кар'єрних справах, а і у дружніх стосунках: *A friend married is a friend lost*. Тому, хоча англо-американський паремійний фонд і містить прислів'я *He that has not got a wife is not yet a complete man* або *A man without a wife is but half a man* (пор. з українським аналогом: @ Доки чоловік не має жінки, доти не є чоловіком), численність паремійних одиниць та афоризмів щодо місця родини в житті чоловіка свідчать про прототипність уявлення стосовно його самодостатності.

Натомість вагомі складові українського лінгвокультурного простору стверджують саме неповноцінність безшлюбного чоловіка, його невідповідність загальноприйнятому у суспільстві позитивному стандарту. Скажімо, слово «*холостий*» має два значення: 1) неодружений; 2) марний, даремний; такий, від якого немає користі: *холостий хід* (машини), *холостий постріл* (пор. також: *вихолостити ідею, зміст* і т.п.). Несхвальне ставлення до чоловічої безшлюбності в українській культурі добре ліюструє той факт, що згідно з приписами селянського мовленнєвого етикету неодруженого чоловіка називали на «ти» незалежно від його віку [3: 187]. Ті ж семи незрілості, недорослості присутні й у споконвічній українській назві неодруженого чоловіка – *парубок*, відповідно: *холостяцьке життя – парубоцтво, парубоцьке життя*.

Тому типові для англо-американської традиції застереження щодо погіршення життя чоловіка внаслідок втрати ним холостяцької свободи, в українському паремійному матеріалі є мало чисельними і, що знаменно, у ролі головної дійової особи тут з'являється козак: *Козак женився, неначе утопився; Поки не женився, доти веселився; Не мав лиха, так оженився; Оженився – як за хмару закотився; Оженився, як на льоду обломився; Вступив у закон, як собака у цибулю; Оженилися не напасть, та щоб, женившись, не пропасть*.

Лакунарні ж інформеми, що спостерігаються в українському паремійному фонді, свідчать про добробутну та емоційну залежність чоловіка від своєї дружини. Обов'язковість одруження для чоловіка не ставиться під сумнів навіть у тому випадку, коли шлюбні стосунки стають нестерпними, адже тоді йдеться не про прагнення розпочати нове, самодостатнє життя, а про необхідність зміни жінки: *Ой, добрі люди будьте, другу жінку добудьте: ся як ворог зародилась*. Страждання чоловіка з приводу шлюбу завжди пов'язані з тим, що йому не пощастило або може не пощастити з дружиною – розумною, відповідальною господинею дома, жінкою-підкулувальницею; звідси прислів'я та

приказки з не притаманною для англо-американського паремійного корпусу тематикою: *Не лихо журить і чужа сторінка, а невдала жінка. Нащо мені казна, якщо жінка без ума.*

Жіноче ставлення до сімейних цінностей не вирізняється настільки явними відмінностями, як чоловіче. Проте англійські та українські паремії, що констатують санкціоновану суспільством обов'язковість шлюбу для жінки, є дещо різними за численністю і стилістичним тоном. Якщо єдине англійське прислів'я з цього приводу, яке нам вдалося знайти, не вирізняється особливою категоричністю (*The girl that thinks no man is good enough for her is right; but she's left* або *The girl who thinks no man is good enough for her may be right – but she is often left*), то більш численні українські паремії відповідної тематики є набагато емоційнішими. Це і наполегливі, досить жорсткі поради незаміжній дівчині (*За перебір та чорта в двір; За вибірки дає Бог вигрібки; Не шир носа, коли заміж хочеш*), і не позбавлені гумористичного забарвлення відчайдушні зойки щодо бажання не відійти від усталеного звичаю (*Хоч без зубів і об одним оку, аби цього року; Хоч за старця, аби не остацьця; Хоч за вола, аби дома не була; За кого віддати – аби не відстать*).

Цікаво, що при цьому інформема «краще жити одному, ніж у нещасливому шлюбі» в українському варіанті міститься у пареміях лише «жіночого авторства»: *Лягла не клята, встала не м'ята* (ніхто не лятиме і не битиме, як дівуватиме), *Сиди до сивої коси, а за ледащо не йди; Ліпше весь вік дівувати, як з нелюбом проживати*.

4. Здатність узяти під опіку – прагнення бути узятим під опіку.

В англійській культурі регламентація цього аспекту чоловічо-жіночих стосунків зводиться до чіткої схеми: чоловік є піклувальником, жінка – стороною, що приймає піклування. Саме про це свідчать паремії з відсутньою в українській традиції інформемою: «Добрий чоловік той, чиїм піклуванням і увагою до себе задоволена дружина»: *If you would know a bad husband, look at his wife's countenance; He is an ill husband who is not missed; Men are April when they woo, December when they wed*.

Ідея особливих соціальних очікувань щодо здатності чоловіка стати активним творцем сімейного затишку, не лише фінансового, але й морального добробуту власної родини знаходить вираження у прислів'ї *A bad husband cannot be a good man*.

Лакунарна для англійської культури інформема «жінка бере чоловіку під опіку», що спостерігається в матеріалах українського паремійного фонду, відображає відмінні історико-культурні акценти: жінка виступає в ролі піклувальниці, чоловік є стороною, що приймає піклування: *Боже, боже, що та жінка може, як її взяти, то краще, як мати; Нема кому ні обіпрать, ні облатать: треба женитися; За жінкою, як за кам'яною стінкою; Поможі, Боже, нежонатому, а жонатому й жінка pomoже*.

Власиве англійській традиції оцінювання здатності чоловіка стати добрим, люблячим чоловіком контрастує з оцінюванням жінки як творця майбутнього побутово та емоційно комфортного життя: *До весілля жінка мила, а там хоч покинь; Сам чорт не пізна, яка з дівки вийде молодія; Поки дівка не віддасться, то ї псові води подасть; а скоро ся віддасть, то і собі не хоче*. Відповідно, істина про особливу відповідальність, що лягає на людину після одруження, констатується у двох порівнюваних традиціях з протилежних боків: в англійській культурі – з чоловічої позиції, в українській – з жіночої: *He that takes a wife takes a care; Заміж їти – треба знати, що нема ні вислуг, ні відставки*.

Отже, домінантність, активність, рішучість та самодостатність, що вважаються родовими властивостями представників чоловічої статі, виступають в англійській традиції

беззаперченими складовими маскулінності, на протигагу покірливості, слабкості, пасивності, чуттевості й залежності як загальновизнаним у суспільстві провідним характеристикам осіб жіночої статі. Таким чином перша позиція усіх вищерозглянутих протиставлень («домінування – покора», «сила, активність, рішучість – слабкість, пасивність, чуттевість», «самодостатність – залежність», «здатність узяти під опіку – прагнення бути узятим під опіку») незмінно співвідноситься в англійській фразеологічній картині світу з чоловічим началом, а друга – з жіночим. Натомість в українській лінгвокультурі немає настільки однозначної кореляції, адже, як впливає з вище поданого аналізу мовного матеріалу, український чоловічий стереотип радше кореспондується з деякими протилежними характеристиками: пасивність, залежність, прагнення бути узятим під опіку. Водночас активність, рішучість, самодостатність, здатність узяти під опіку, а іноді й домінування, є, згідно з санкціонованими суспільством очікуваннями, позитивними про-явами жіночого характеру.

ЛІТЕРАТУРА

1. Головащук С.І. Російсько-український словник сталих словосполучень / С.І. Головащук. – К.: Наукова Думка, 2001. – 640 с.
2. Бэкон Ф. Сочинения в двух томах: [2-е, испр. и доп. изд. Т.1. Сост., общ. ред. и вступит. Статья А.Л.Субботина.] / Ф. Бэкон. – М.: «Мысль», 1977. – 567 с.
3. Коваль-Костинська О.В. Мовленнєвий етикет в українській і болгарській мовах / О.В.Коваль-Костинська // Компаративні дослідження слов'янських мов і літератур. – К.: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2000. – С.185-193.

ДЖЕРЕЛА ФАКТИЧНОГО МАТЕРІАЛУ

- Дубенко О.Ю. Англо-американські прислів'я та приказки: посібник для студентів та викладачів вищих навчальних закладів. / О.Ю.Дубенко– Вінниця: НОВА КНИГА, 2004. – 408 с.
- Українські приказки, прислів'я і таке інше. Уклав М. Номис. –К.: Либідь, 1993. – 768 с.